

curate picture to non-specialists, but also offers personal views on hotly debated issues. It is only to be hoped that P's book will scatter a greater interest on Baltic among Indo-Europeanists and, I would add, on Indo-European among Balticists.

REFERENCES

Cowgill, Warren 1959, The inflection of the Germanic *ō*-presents, *Language* 35, 1–15.

Derksen, Rick 2001, Lith. *úostas*, Latv. *uõsta* “port, harbour”, *Baltistica* 36(1), 37–42.

Jasanoff, Jay H. 2003, *Hittite and the Indo-European Verb*, Oxford: Oxford University Press.

Kapović, Mate 2009, Rising mobility in Slavic *i*-stems, in Rosemarie Lühr, Sabine Ziegler, *Protolanguage and Prehistory. Akten der XII. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, Krakau, 11. bis 15. Oktober 2004*, Wiesbaden: Reichert, 236–243.

Larsson, Jenny Helena (rev.) 2008, Daniel Petit, Apophonie et catégories grammaticales dans les langues baltiques, 2004, *Kratylos* 53, 147–156.

Petit, Daniel 2004, Les langues baltiques et la question balto-slave, *Histoire Épistémologie Langage* 26(2), 7–41.

Thomas Olander, **Balto-Slavic accentual mobility**, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2009, 274 p. (= *Trends in Linguistics. Studies and Monographs* 199)

2006 m. Kopenhagos universitete apgintos daktaro disertacijos pagrindu pa-

PKP – Vytautas Mažiulis, *Prūsų kalbos paminklai* 2, Vilnius: Mokslas, 1981.

Rau, Jeremy 2009, Myc. *te-re-ja* and the athematic inflection of the Greek contract verbs, in Kazukiko Yoshida, Brent Vine, *East and West. Papers in Indo-European Studies*, Bremen: Hempen, 181–188.

Schindler, Jochem 1994, Alte und neue Fragen zum indogermanischen Nomen (Erweitertes Handout), in Jens Elmegård Rasmussen, *In honorem Holger Pedersen. Kolloquium der Indogermanischen Gesellschaft vom 25. bis 28. März 1993 in Kopenhagen*, Wiesbaden: Reichert, 397–400.

Villanueva Svensson, Miguel (fthc.), On the origin of the Greek type $\nu\omega\mu\acute{\alpha}\omega$.

Vine, Brent 1998, The etymology of Greek $\kappa\acute{\omega}\mu\eta$ and related problems, in Jay H. Jasanoff, H. Craig Melchert, Lisi Olivier, *Mír Curad. Studies in Honor of Calvert Watkins*, Innsbruck: Institut für Sprachwissenschaft der Universität Innsbruck, 685–702.

Miguel VILLANUEVA SVENSSON

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius, Lithuania

[*miguelvillanueva@yahoo.com*]

rengtoje danų kalbininko Th. Olanderio (toliau – O.) monografijoje nagrinėjama, ko gero, painiausia ir problemiščiausia istorinės baltų-slavų – o gal ir apskritai indoeuropiečių – kalbotyros problema: baltų bei slavų kalbų kirčiavimo sistemų kilmė. Pagrindinį dėmesį skirdamas centriniam šios problemos aspektui – mobiliosios

kirčiavimo paradigmos atsiradimui – autorius iš esmės pateikia glaustą istorinės baltų-slavų kalbų akcentologijos įvadą, kuriame pagal bendrą principą aprašo įvairių ide. kalbų ar rekonstruojamų tam tikrų jų raidos tarpinių prozodines bei akcentines sistemas, aptaria pagrindinius šių sistemų susiformavimo ir raidos momentus atsižvelgdamas į įvairias galimas tam tikrų reiškinių interpretacijas bei kritiškai įvertindamas gausią ligšiolinę akcentologijos literatūrą, be to, ir pats siūlo originalų aprašomos problemos sprendimą.

Matyt, iš pačios tyrimo problematikos kylantys sunkumai – didžiulė tipologinė nagrinėjamų kalbų kirčiavimo sistemų įvairovė ir jų sudėtingumas, be to, vieningos skirtingų tyrėjų nuomonės nebuvimas kone visais esminiais rekonstrukcijos klausimais nepaisant ištis išpūdingos darbų nagrinėjamąja tema gausos – lėmė savitą knygos struktūrą. Veikalą sudaro 5 dalys, iš kurių pirmosios trys (1. „Įžanga“ [*Introduction*]; 2. „Indoeuropiečių kalbos“ [*Indo-European*]; 3. „Baltų ir slavų kalbos“ [*Balto-Slavic*]) sudaro savotišką nemažos apimties (daugiau nei pusės knygos) įvadą, pristatantį autoriaus požiūrį į įvairius diskusinius istorinės baltų-slavų kalbų akcentologijos klausimus ir tarsi ruošiantį dirvą gerokai trumpesnei ketvirtajai, pagrindinei, daliai („Baltų-slavų kirčio mobilumas“ [*The Balto-Slavic mobility*]). Pastarojoje, užimančioje vos keturias dešimtis puslapių, pristatoma pagrindinė autoriaus idėja ir pateikiamas jo paties įnašas į baltų-slavų akcentologijos teorijos raidą: suformuluojamas fonetinis dėsnis, autoriaus manymu, nulėmęs kilnojamojo kirčio paradigmos atsiradimą baltų ir slavų

kalbose, ir glaustai išvardijami konkretūs jį pagrindžiantys ar jam prieštaraujantys pavyzdžiai (aptariamoms visoms vardažodžio bei veiksmažodžio formų galūnės). Penktojoje dalyje („Išvados“ [*Conclusion*]) glaustai apibendrinami pagrindiniai visų ankstesnių dalių teiginiai, o knygos pabaigoje dar pridedamas nedidukas priedas (*Postscript*), kuriame argumentuotai atsakoma į F. Kortlandto išsakytą Olanderio teorijos, išdėstytos ankstesniuose darbuose, kritiką bei pateikiama kritinių pastabų apie naująją Kortlandto teoriją, modifikuotą jau atsižvelgiant į kai kurias Olanderio mintis.

Įžanginėje knygos dalyje pristatoma tyrimo problematika, metodologija (lyginamasis metodas), apsibrėžiami terminai ir apžvelgiamos ankstesnės baltų-slavų kalbų mobilišios kirčio paradigmos kilmės teorijos. Problemos esmę, kaip žinia, sudaro kone identiškų baltų ir slavų kalbų kirčiavimo sistemų nesutapimas su kitų laisvojo kirčio ide. kalbų, visų pirma s. indų ir s. graikų, sistemomis. Prabaltų-slavų sistemoje egzistavusios dvi kaitomųjų žodžių akcentinės paradigmos (toliau – a. p.): pastoviojo (pvz., lie. *várna* 1) ir kilnojamojo (pvz., lie. *galvà* : *gálvą* 3) kirčio, – nepriklausiusios nuo žodžių morfologinės klasės. S. indų ir s. graikų sistemose būta trijų paradigimų: pastovaus kirčio šaknyje (kitaip, baritonai), pastovaus kirčio kamiengalyje¹ (kitaip,

¹ Dabartinių baltų ir slavų kalbų požiūriu, galūnės pirmajame skiemenyje. Viename darbe operuodamas skirtingų kalbų ir skirtingų chronologinių sluoksnių pavyzdžiais, O. vartoja ir griežtai skiria du

oksitonai) ir kilnojamojo kirčio. Kilnojamasis kirtis šiose kalbose tiesiogiai paliudytas tik priebalsinio kamieno žodžiuose. O. ide. vardažodžių kamienus tradiciškai skiria į dvi klases: balsinius ir priebalsinius – praktikos tikslais balsiniais vadinamas kamienus, kurie baigiasi balsiais iš tikrųjų ne pačioje ide. prokalbėje, bet jau atskirose kalbose (t. y. kalba apie, pvz., *ā, ī*, o ne apie *eh₂, ih₂* kamienus ir pan.). Kalbėdamas apie veiksmožodžius, jis skiria tematinius (t. y. besibaigiančius balsiu *o/e*) ir atematinius (besibaigiančius priebalsiu) kamienus. Ko gero, neatsisakant tradicinio vardažodžių kamienų skirstymo į balsinius bei priebalsinius, kalbant apie ide. prokalbę būtų buvę naudinga papildomai dar atskirti ir vardažodžių tematinį (t. y. *o*) kamieną nuo atematinių (t. y. visų kitų) kamienų, kadangi tokia skirtis tiesiogiai susijusi su ide. kirčio mobilumu, kuris paprastai rekonstruojamas remiantis balsių kaitos reiškiniais (žr. ir recenzuojamojo veikalo p. 91tt.) ir kuris buvęs ne tiek priebalsinio, kiek apskritai atematinių kamienų (tiek vardažodžių, tiek veiksmožodžių) požymis (plg. Meier-Brügger 2002, 203tt. ir lit.; Fortson 2004, 107tt. ir lit.). Tiesa, bl.-sl. kirčio mobilumo ryšį su šiuo ide. mobilumu O. neigia, tačiau kritinėje kitų autorių teorijų apžvalgoje minėtoji skirtis būtų leidusi išvengti kai kurių netikslumų.

terminus: *ending*, reiškiantį galūnę indoeuropeistikos požiūriu, t. y. ide. linksnio rodiklį, pvz., **(u)l̥k^w-m*, ir *desinence*, reiškiantį galūnę baltų ir slavų kalbų požiūriu, t. y. ide. kamiengalį kartu su linksnio rodikliu, pvz., **(u)l̥k^w-om* (p. 8).

Aptariamas ankstesnes baltų-slavų kalbų kirčio mobilumo kilmės teorijas O. skirsto į dvi pagrindines grupes. Pirmajai priskiriami autoriai (pvz., Meillet, Stang, Dybo, Garde ir kt.), manantys, kad bl.-sl. balsinių kamienų kirčio mobilumas yra paveldėtas iš ide. prokalbės, o s. i. ir s. gr. oksitoninis kirčiavimas esąs inovacija. Kita grupė autorių s. i. ir s. gr. oksitoninį kirčiavimą linkę laikyti archaizmu, o jo pakeitimą mobiliuotu bl.-sl. kalbose – inovacija. Dauguma antrosios hipotezės šalininkų (pradedant Saussure'u) bl.-sl. balsinių kamienų kirčio mobilumą mano esant apibendrintą pagal priebalsinių kamienų modelį. Kritikuodamas pastarąją hipotezę, O. teisingai pastebi, kad nyks-tančio tipo (*C* kamieno) kirčiavimo modelio perkėlimas visiems kitiems, taip pat ir tokiems produktyviems kaip, pvz., *o* kamienas, yra visiškai neįtikimas, tačiau neatkreipia dėmesio į tai, kad mobilumo šaltiniu laikant ne *C* kamieną, o apskritai atematinius kamienus, taigi ir *i* bei *u* kamienus, kurie skirtumų tarp s. i.-s. gr. ir bl.-sl. akcentinių sistemų atsiradimo metu galėję būti dar visai produktyvūs ar bent jau pakankamai gausūs, toks mobiliojo kirčiavimo modelio apibendrinimas bent jau teoriškai nebūtų visai neįmanomas. Toliau knygoje (p. 96) O. teigia laikąsi nuomonės, kad šiaip jau neginčijamas pirminis proterodinaminis *i* ir *u* kamienų kirčio mobilumas (pvz., acc. sg. **mén-ti-m* : gen. sg. **mṅ-téi-s*) vėlyvojoje ide. prokalbėje nebuvęs išlaikytas ir visi šių kamienų žodžiai jau būdavę kirčiuojami pastoviai (baritoniškai ar oksitoniškai), t. y. pakankamai nekritiškai ir be jokių argumentų (išskyrus

formuluotę „Atrodo įtikimiausia...“ [*It seems most plausible...*]) priima H. Pederseno ir A. Vaillant'o nuomonę (beje, irgi panašesnę į apriorinį įsitikinimą nei į tvirtai pagrįstus teiginius, žr. Pedersen 1933, 21t.; Vaillant 1958 1, 324t.) ir nepasako, kuo ji pranašesnė už, pvz., F. Kuiperio – vieno iš ide. ablauto klasių teorijos pradininkų – įsitikinimą, kad šių kamienų kirčio mobilumas ide. prokalbėje nebuvo išnykęs (plg. Kuiper 1942). Žinoma, vėlyvojoje prokalbėje tiesioginio ryšio tarp balsių kaitos ir kirčio jau nebūta, bet kad savo ištakomis šiedu reiškiniai susiję ir kad balsių kaitos buvimas žodžiuose gali netiesiogiai liudyti ankstesnio kirčio mobilumo relikтус, paneigti irgi neįmanoma. Tad O. kategoriškas atsiribojimas nuo balsių kaitos kaip kirčio mobilumo požymio (p. 93), ko gero, yra kiek per drąsus. Juo labiau, kad atvirkštinio argumentacijos kelio jis nelaiko ydingu: kritikuodamas pirmąją minėtąją hipotezę, pagal kurią s. i. ir s. gr. kalbų oksitoninis kirčiavimas esą pakeitęs ankstesnį mobilųjį, O. teigia, kad balsinių kamienų tariamo pirminio mobilumo, kitaip nei C kamieno atveju, nerodo jokie balsių kaitos reliktai o ir ā kamienuose (p. 48)! Akivaizdūs i ir u kamienų – balsinių, bet atematinių (plg. pastabą ankstesnėje pastraipoje) – apofonijos pavyzdžiai čia kažkodėl nutylimi.

Kritikuodamas atskirai kiekvieną iš dviejų minėtųjų pagrindinių hipotezių, O. argumentuotai ir įtikinamai išryškina kiekvienos jų trūkumus, tad skaitytojui negali likti jokių abejonių dėl abiejų jų nepakankamo pagrįstumo. Vis dėlto nevysiškai nuosekliai taikomi skirtingi ver-

tinimo kriterijai dar palieka galimybę ieškoti ir alternatyvių sprendimų, apjungiančių tai, kas kiekvienoje iš hipotezių lieka nepaneigta. Pvz., pro O. kritikos filtrą galėtų pereiti bandymas išvesti visų aprašomų kalbų sistemas iš pradinės sistemos, kurioje kilnojamasis kirtis buvęs būdingas atematiniams, o oksitoninis – tik tematiniam (t. y. o) kamienui (galbūt ir vėlyvam $\bar{a} < eh_2$ kamienui, tampančiam produktyviam jau išnykus ryšiui tarp balsių kaitos ir kirčio ir įėjusiam su o kamieniu į koreliaciją pagal giminę). Tokiu atveju galima būtų postuliuoti skirtingus pakitimus visose kalbose: s. i. ir s. gr. kalbose visiems balsiniams kamienams galėjo būti apibendrintas paprastesnis, t. y. oksitoninis, tematinio kamieno kirčiavimo modelis (išlaikant balsių kaitos relikтус, pvz., i ar u kamienuose, o tokiuose archaizmuose kaip s. i. *dār-u : dr-ó-ḥ* ir pan. netgi ir morfologinį kirčio mobilumą²); tuo tarpu bl.-sl. kalbose galėję būti atvirkščiai: atematinių kamienų mobilusis kirčiavimas, būdingas didesniai skaičiui morfologinių klasių, perkeltas į tematinį

² Morfologiniu mobilumu, laikantis O. terminologijos, laikytinas kirčio buvimas skirtingose morfemose atskirose to paties žodžio formose. Fonologiniu požiūriu tokių žodžių kirčiavimas nelaikytinas mobiliu, nes visose formose kirčiuojamas tas pats skiemuo skaičiuojant nuo žodžio pradžios. Šalia balsių kaitos kaip buvusio mobiliojo kirčiavimo požymio, dar galima būtų pridurti ir tradiciškai minimus tokius kirčiavimo dubletus kaip, pvz., s. i. *māti : matí*, nors O. argumentai apie jų variantiškumą antrinę kilmę (p. 58), reikia pripažinti, yra visai įtikinami.

kamieną (išlaikant ankstesnę kirčiavimą kai kuriuose įvardžiuose, plg. lie. *anàs, katràs*). Abiem atvejais pakitimai būtų buvę analoginiai, tad ir visi minėti potencialūs archaizmai būtų suprantami (jų nebuvimas analoginio išlyginimo atveju kaip tik galėtų kelti įtarimą)³.

Tolimesnėse knygos dalyse, kaip minėta, pateikiama įvairių ide. kalbų kirčiavimo sistemų apžvalga. Antroje dalyje atskirais skyriais aprašomas indų-iranėnų (daugiausia s. indų), s. graikų ir pragermanų kalbų kirčiavimas ar su juo susiję reiškiniai, o paskutiniame apibendrinamajame skyriuje bandoma pristatyti šių trijų sistemų pagrindu atkuriamą ide. prokalbės padėtį (galima tik apgailauti, kad į šią apžvalgą dėl „medžiagos nepatikimumo“ [p. 7]⁴ nepateko hetitų kalbės, neabejotinai išlaikiusios ide. pro-

³ Čia siūlomas raidos scenarijus – savotiškas abiejų kritikuojamų teorijų bendras vardiklis – nepretenduoja į galutinį ir vienintelį įmanomą, o jei ir būtų teisingas, žinoma, reikalautų detalesnio pagrindimo (pvz., lie. *i* ar *u* kamieno nom. sg. galūnės kirčio paaiškinimo, plg. lie. *mintis* vietoj rekonstruojamojo ide. **mén-ti-s*). Juo tenorima išryškinti kai kuriuos pavienius O. teorijos nenuoseklumus, neneigiant viso jo argumentacijos sistemiškumo ir logiškumo. Teisybės dėlei reikia pasakyti, kad panašų prokalbės išeities tašką, beje, yra siūlę ir A. Meillet bei vėlyvojoje savo koncepcijoje Kortlandtas, tačiau jų postuluojami kitokie tolimesnės raidos scenarijai O. kritikos, regis, neatlaiko.

⁴ *The Proto-Indo-European accent is probably preserved in Anatolian languages, but I consider the evidence too insecure to be included here.*

kalbės kirčiavimo bruožų, duomenys, kurie, turint omenyje pastarųjų dešimtmečių hetitologijos mokslo pasiekimus, jau seniai laukia savo eilės ir istorinės bl.-sl. akcentologijos apyvartoje ir kurių šiaip jau buvo galima tikėtis iš autoriaus, turinčio indoeuropeistinę kompetenciją). Ketvirtoji dalis skirta baltų ir slavų kalbų medžiagai: joje atskiruose skyriuose nagrinėjami kiekvienos iš trijų baltų kalbų – lietuvių, latvių, prūsų – duomenys, viename skyriuje aprašoma slavų kalbų, tiksliau slavų prokalbės, akcentinė sistema, baigiamajame skyrelyje pateikiamas apibendrintas prabaltų-slavų sistemos vaizdas. Visi aprašai parengti vadovaujantis bendru principu atskirais poskyriais aptarti svarbiausius autoriaus teorijai aktualius aspektus: a) kalbos prozodinė sistema (kirčio realizavimo būdas ir ryšys su kalbos ar prokalbės fonologine sistema bei skiemens struktūra, priegaidžių buvimas ar nebuvimas ir pan.); b) žodžio galo skiemenų struktūrą (kuri yra svarbi, nes figūruoja ketvirtojoje knygos dalyje autoriaus pateikiamo mobiliosios paradigmos atsiradimą nulėmusio fonetinio dėsnio formuluotėje); c) kirčio vaidmenį kaitomųjų žodžių paradigmoje. Aprašai pasižymi išskirtiniu minties nuoseklumu bei dėstymo logiškumu, juose tvirtai laikomasi vieningos, įžanginėje dalyje aiškiai apsibrėžtos prozodinių reiškinų sampratos bei terminologijos, o tai leidžia objektyviai palyginti visas sistemas ir išryškinti esminius jų skirtumus. Visais galimais skirtingo tam tikrų reiškinų interpretavimo atvejais autorius įtikinamai argumentuoja savo pasirinkimą ir taip pamažu išdėsto savo požiūrį tiek į bal-

tų-slavų ar ide. akcentologiją apskritai, tiek į konkrečius diskusinius klausimus (pvz., tam tikrų kirčio perkėlimo dėsnų chronologiją, enklinomenų teoriją, slavų prokalbės fonologinę sistemą etc.), tarsi ruošdamas skaitytoją ketvirtajai knygos daliai, kurioje glaustai išdėstydamas savo paties atradimus galės išvengti nereikalingų teorinių ekskursų.

Svarbu paminėti, kad aprašydamas skirtingų kalbų kirčiavimo sistemas autorius nesitenkina vien kitų autorių darbų apžvalga ar polemika su jais. Ne vienu atveju O. ir pats siūlo originalius kai kurių problemų sprendimus, pvz., susiedamas s. gr. kalbos vienskiemenių žodžių priegaidžių atsiradimą su daugiaskiemenių žodžių galo priegaidėmis (p. 69t.; plg. dar Olander 2007) arba visai įtikinamai (bent jau savo koncepcijos kontekste) laikydamas bl.-sl. dviskiemenių galūnių (pvz., lie. *-umi*, *-imi*) antrojo skiemens kirtį Saussure'o dėsnio lietuvių kalboje bei Dybo dėsnio slavų kalbose rezultatu (p. 142t.; plg. dar Olander 2004). Skaitant tiek kitų autorių teorijų apžvalgas, tiek jų kritiką ar paties O. originalias mintis, visada žavi autoriaus dėstymo logika, argumentacijos griežtumas ir gebėjimas viską sieti į vientisą, sunkiai benuginčijamą sistemą. Polemizuoti su autoriumi galima nebent tik dėl pavienių mažiau pagrįstų dalykų ar visiškų smulkmenų. O. laikosi nuomonės, kad slavų bei prabaltų-slavų kirčiavimo sistemose mobilišios paradigmos žodžių formos, dabartinėse kalbose turinčios žodžio pradžios kirtį (pvz., lie. acc. sg. *gálvą*), buvusios „fonologiškai nekirčiuotos“, t. y. vadinamieji

enklinomenai, ir, pagrįstai sutikdamas su P. Garde'o bei S. Youngo teiginiais apie tokių formų egzistavimą pralativų kalboje, ieško enklinomenų pėdsakų ir kitose baltų kalbose. Jo manymu, cirkumfleksinės šaknies enklinomenai buvę išlaikyti prūsų kalboje, ką neva rodo nuoseklus žodžių *deiws* ir *pan*. (>100x), *deinan* (8x), *waix* (3x), *laukan* (3x) vartojimas be brūkšnelio III katekizme (p. 125t.; plg. dar Olander 2009). O. pats pastebi, kad šiam teiginiui prieštarauja užrašymas *mērgan* (greta *mergūmans*). Geriau paieškojus, tokių teorijai prieštaraujančių pavyzdžių, t. y. su brūkšneliu šakniniame skiemenyje paliudytų kilnojamojo kirčio cirkumfleksinės šaknies žodžių, galima būtų rasti ir daugiau, plg. *āntran* (greta *antrā*), *piēnc̄ts* (greta *pienck̄tā*), gal ir *āusins* (plg. lie. *ausis* : *aūsį* 4), *mārtin* (plg. lie. *martì* : *mařčią* 4) (žr. Rinkevičius 2009, 111t.). Kadangi tokių pavyzdžių paliudyta palyginti ne taip jau ir mažai, gal nebūtina numoti ranka į hipotezę, kad III katekizme nuosekliai be brūkšnelio galėjo būti rašomi kai kurie vokiečių pastoriams gerai žinomi religinio turinio prūsiški žodžiai (plg. Rysiewicz 1956, 135)?

O. pateikia paprastesnius, nei dažnai manoma, praslavų ir prabaltų-slavų fonologinių sistemų aprašus, eliminuodamas iš jų priegaidės (bl.-sl. prokalbėje – tik negalinių skiemenų) sąvoką, o tradicinę akūto ir cirkumflekso priešpriešą negaliniuose žodžių skiemenyse interpretuoja kaip balsių kiekybės opoziciją, plg. bl.-sl. acc. sg. **l̥e̯(ʔ)ipān* (lie. *lėpą*) : **l̥uaitān* (lie. *viētą*) (baltų-slavų prokalbėje tokia padėtis postuluojuama tik kaip vienas iš teoriš-

kai įmanomų variantų, t. y. tik laikantis tradicinio požiūrio apie ide. ilgųjų balsių virtimą bl.-sl. akūtiniais, žr. p. 148⁵; slavų prokalbėje periodu po Meillet dėsnio, t. y. akūto ir cirkumflekso neutralizacijos mobiliosios paradigmos žodžių šaknyse, priešprieša interpretuojama kaip balsių kiekybės ir kirčio opozicijų kombinacija, p. 128t.). Tokia interpretacija turi ne vieną neabejotiną privalumą: ji, tarkime, leidžia paprasčiau formuluoti kai kuriuos kirčio perkėlimo dėsnius, pvz., Dybo dėsnį slavų kalbose, nesuplakant į vieną – neakūtinių skiemenų – klasę skirtingų planų (segmentinio ir supersegmentinio) reiškinių: trumpųjų bei cirkumfleksinių skiemenų. Vis dėlto, kad būtų galima galutinai įsitikinti priegaidžių opozicijos nebuvimu slavų prokalbėje, norėtusi sužinoti autoriaus nuomonę apie tokių sl. a. p. *b* žodžių kaip **dědlò*, **stadlò*, **židlò*, **bydlò* (su ilguoju, bet ne akūtinium, nes netekusiu kirčio pagal Dybo dėsnį, šaknies balsiu!) kirčiavimą. Kad tokių žodžių šaknyse cirkumfleksas dėl metatonijos galėjęs atsirasti dar vėlyvojoje bl.-sl. prokalbėje, galėtų rodyti ir paralelė baltų kalbose, plg. lie. *dēklas* 2 ← lie. *dēti* (plg. Nikolaev 1989, 75–101; kritiką žr. Derksen 1996, 103–122 – ši diskusija, beje, rodo, kad O. teiginys apie visuo-

tinį tyrėjų sutarimą dėl cirkumfleksinės metatonijos vėlyvos kilmės [p. 102] yra netikslus).

Griežtai laikantis O. prozodinės terminologijos ir nepripažįstant priegaidžių egzistavimo baltų-slavų ar bent jau slavų prokalbėje, ko gero, ne visai korektiška būtų teigti priegaidės egzistavus ir prūsų kalboje, kaip tai daro O. p. 123t., remdamasis dvibalsių rašyba III katekizme (pvz., *kaūlins* : *āusins*) – juk tokia rašyba iš tiesų gali atspindėti nebūtinai priegaidės, bet gal tik skirtingo ilgumo balsius. Dar mažiau patikima yra į vieną gretą su prūsų kalbos žodžiais *kaūlins*, *rānkan*, *deinan*, turinčiais tikruosius dvigarsius, rikiuoti ir žodžius su antrinės kilmės dvibalsiu *ei* (< bl. **i*), pvz., *geīwans* (p. 124), bandant šiame dvigarsyje išvelgti akūtinę priegaidę. Šalia <*ei*, *eī*> tokiais atvejais prūsų kalbos tekstuose dažnai pasitaiko ir rašyba <*i*, *i*, *ij*>, tad greičiausiai čia susiduriame ne su dvigarsiu, o su viena fonema (neabejotinai kitaip fonetiškai realizuojama nei tikrasis dvibalsis *ei* [< bl. **ei*], paprastai nerašomas viena raide, plg. Mažiulis 2004, 16). Jokių įrodymų, kad priegaidės būtų skiriamos prūsų kalbos monoftonguose, O. nepateikia (plačiau apie visa tai žr. Rinkevičius 2009, 83t.).

Aptardamas įvairias Saussure'o dėsnio interpretacijas, O. pagrįstai nepripažįsta Kuryłowicziaus tezės, kad priegaidės iš principo įmanomos tik kirčiuotuose skiemenyse, kaip tipologinį argumentą pateikdamas kinų kalbos pavyzdžių (p. 12, 111). Šiame kontekste gal nereikėtų pamiršti, kad nekirčiuotų skiemenų priegaidžių pavyzdžių galima rasti ir bal-

⁵ Pastebėtina, kad disertacijoje šis teiginys formuluotas drąsiau ir siūlytas kaip vienintelis (žr. Olander 2006, 126t.). Monografijoje autorius, atsižvelgdamas į Kortlandto kritiką, laisviau interpretuoja ide. ilgųjų balsių likimą bl. ir sl. kalbose, todėl atsargiau vertina ir bl.-sl. priegaidžių klausimą.

tų kalbose, plg. kad ir tokias lietuvių kalbos tarmių minimaliausias poras kaip gen. sg. [p̃i̯e|võs] : loc. pl. [p̃i̯e|võs] (žr. Girdeņis 2003, 275, išn. 48) arba latvių kalbos priesagų ar šiaip šalutiniu kirčiu kirčiuojamų skiemenų priegaides (žr., pvz., Endzelīns DI 1, 118t., 124t., 128t.; DI 2, 514tt.; Seržants 2003).

Pripažįstant didelę autoriaus indo-europeistinę kompetenciją ir gebėjimą korektiškai operuoti įvairių kalbų faktais, vis dėlto negalima neatkreipti dėmesio į kai kurias besikartojančias ir, matyt, neatsitiktines (dar iš disertacijos perimtas) korektūros klaidas kai kurių kalbų pavyzdžiuose, visų pirma susijusias su netinkamu (tokio pobūdžio veikalui netgi neleistinu) kirčio ženklų vartojimu, pvz., lie. *galvoñ* 4x (p. 103, 104, 259; t. b. *galvõñ*), dar plg. pr. *zwīrins* 2x (p. 126, 262; t. b. *swīrins*), lie. *žveriēs* 2x (p. 171; t. b. *žvèriēs*) ir kt.

Tik apžvelgęs visų minėtųjų kalbų medžiagą ir išsakęs savo požiūrį į diskusinius bl.-sl. istorinės akcentologijos aspektus, O. ketvirtojoje knygos dalyje, kaip minėta, labai glaustai išdėsto savo paties sukurtą bl.-sl. mobiliosios kirčiavimo paradigmos susiformavimo koncepciją. Pasak jo, kilnojamojo kirčio atsiradimą nulėmė bl.-sl. prokalbėje veikęs fonetinis aukšto tono virtimo žemu pasutiniojoje fonologinio žodžio moroje dėsnis, suponuojant, kad, iki pradėdant veikti dėsniai, aukštesniu tonu būdavo realizuojamas kirtis skiemenyse su trumpuoju balsiu (pvz., nom. sg. ide. **longós* > bl.-sl. **lā^(?)n^lgas* > **lā^(?)ngas* > lie. *lángas*) arba antrojoje skiemenų su iš žodžio galo hiato (t. y. ide. **V(h)*

V(h)) kilusiu ilguoju balsiu moroje (pvz., nom. pl. ide. **goləuáh₂as* > bl.-sl. **gā^(?)l^luā^las* > **gā^(?)l^luās* > lie. *gálvos*). Kadangi ide. **V̇* ir **Vh* refleksuose pagal šią koncepciją kirtis būdavo realizuojamas aukštesniu tonu pirmojoje moroje, juose galūnės kirtis išlaikytas (pvz., nom. sg. ide. **goləuáh₂* > bl.-sl. **gā^(?)l^luā^laa^(?)* > **gā^(?)l^luā^(?)* > lie. *galvā*) (p. 155t.). Atsižvelgdamas į H. Anderseno pastebėjimus (žr. Andersen 2009), O. patikslina dėsnio formuluotę, siūlytą ankstesniuose darbuose (pvz., disertacijoje dėsnis formuluotas abstrakčiau: tiesiog kaip kirčio netekimas galiniuose trumpuosiuose ar iš hiato atsiradusiuose skiemenyse, žr. Olander 2006, 133t.), ir papildo savo svarstymus naujais tipologiniais duomenimis iš s.-kr. (Podravina) ir r. (Zaonežjė) tarmių, kuriose paliudytas identiškas kirčio atitraukimo iš žodžio galo į fonologinio žodžio pradžių reiškinys. Suformuluotojo dėsnio veikimą autorius iliustruoja iš eilės aptardamas visas vardažodžio ir veiksmažodžio formų galūnes, kurių dauguma išties atitinka formuluotėje pateikiamą dėsniai paklūstančių žodžio galo struktūrų apibrėžimą. Įvairiems dėsniai prieštaraujantiems atvejams O. randa vienokį ar kitokį paaiškinimą. Iš silpnesnių aiškinimų visų pirma minėtinas pernelyg didelis pasitikėjimas kai kurių tyrėjų spekuliacijomis apie teoriškai įmanomą išlaikytą mobiliojo kirčiavimo paradigmos galūninį kirtį dalyje neakutinės šaknies veiksmažodžių lie. praes. 1 sg. formoje (pvz., *vedù*, p. 195, žr. dar p. 108). Toks aiškinimas bent kiek patikimesnį pagrindą turėtų tik tuo atveju, jei lietuvių kalboje egzistuotų nors vie-

nas galūnėje kirčiuotas akūtinės šaknies veiksmazodis – tokių nesant, spėjamas jokių išimčių nepalikęs Saussure'o dėsnio rezultatų analoginis apibendrinimas atrodo pernelyg pritemptas. Gaila, kad jokie paaiškinimo nesulaukė ne toks jau trivialus atvejis kaip – pasak O., „greičiausiai antrinis“ (*probably secondary*) – *arkl̥ys* tipo žodžių nom. sg. galūnės kirtis (p. 167). Nepaisant to, kad kai kurie dėsnio išimčių aiškinimai yra pakankamai įtikinami (pvz., sistemiškai motyvuotas lie. *i, u* kamienų nom. pl. galūnės kirčio kildinimas iš analogijos su *ā, ē, C* kamienais), pati tokių postuluojamo griežtai fonetinio dėsnio išimčių gausa, verčianti autorių ne taip jau retai griebtis paties kritikuojamų analoginiu apibendrinimu grįstų aiškinimų, leidžia kiek paabejoti O. teorijos realumu, o jo siūlomą dėsnį laikyti tik vienu iš daugelio galimų problemos sprendimų, turinčiu savo priva-lumų bei trūkumų.

Net ir nepripažįstant originalios O. kirčio mobilumo teorijos, negalima paneigti didelės jo atlikto darbo svarbos istorinės bl.-sl. ir apskritai ide. akcentologijos mokslo raidai. Subtiliai derindamas nemazai daliai šiandienos baltistų ir slavistų tolimas šiuolaikinės indoeuropeistikos žinias ir ne kiekvienam indoeuropeistui įkandamą išties sudėtingą baltų ir slavų kalbų prozodijos medžiagą, knygos autorius išdrįso sujudinti jau benususinčius istorinės akcentologijos vandenį ir pasiūlyti naują senos problemos sprendimą, atspindintį didelę autoriaus mokslinę drąsą ir kūrybinį pajėgumą. Kita vertus, knygoje išlaikyta griežta skirtis tarp subjektyvaus originalios koncepcijos dėstymo

ir objektyvios visuotinai pripažintų bei ginčijamų kitų autorių teorijų apžvalgos leidžia šią monografiją, tiksliau, savarankišką vertę turintį ir didžiąją jos dalį užimančią trijų dalių įvadą, vertinti visų pirma kaip pavyzdinį istorinės bl.-sl. kalbų akcentologijos vadovėlį, pagal vieningą principą aprašantį skirtingas įvairių kalbų akcentines sistemas ir objektyviai pristatantį egzistuojančių mokslinių teorijų įvairovę. Vos pradėtos skelbti, originalios O. idėjos netruko sukelti vaisingas mokslines diskusijas (plg. Kortlandt 2004; 2006; 2007; 2009; 2010; Kim 2010; Osion 2010) – nėra abejonių, kad aptar-toji monografija ir toliau skatins ieškoti atsakymų į dar neatsakytus baltų ir slavų kalbų akcentologijos klausimus.

LITERATŪRA

Andersen Henning 2009, The satem languages of the Indo-European Northwest. First contacts?, in Angela Marcantonio (ed.), *The Indo-European language family: questions about its status* (= *Journal of Indo-European Studies. Monograph Series* 55), Washington: Institute for the Study of Man Inc., 2.1–2.31.

Derksen Rick 1996, *Metatony in Baltic*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi.

Endzelīns DI – Jānis Endzelīns, *Darbu izlase* 1–4(2), Rīga: Zinātne, 1971–1982.

Fortson IV Benjamin W. 2004, *Indo-European language and culture* (= *Blackwell Textbooks in Linguistics* 19), Malden, Oxford: Blackwell Publishing.

Girdenis Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Kim Ronald I. (rev.) 2010, Thomas Olander, Balto-Slavic accentual mobility (<http://linguistlist.org/issues/21/21-1909.html>).

Kortlandt Frederik 2004, Final stress in Balto-Slavic mobile paradigms, *Baltu filologija* 13(1), 71–74.

Kortlandt Frederik 2006, Balto-Slavic accentual mobility, *Baltistica* 41(3), 359–369 (≈ <http://www.kortlandt.nl/publications/art234e.pdf>).

Kortlandt Frederik 2007, Miscellaneous remarks on Balto-Slavic accentology, in Mate Kapović, Ranko Matasović (eds.), *Tones and theories. Proceedings of the International Workshop on Balto-Slavic Accentology*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 229–235 (≈ <http://www.kortlandt.nl/publications/art226e.pdf>).

Kortlandt Frederik 2009, Accent retraction and tonogenesis, in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 75–82 (≈ <http://www.kortlandt.nl/publications/art236e.pdf>).

Kortlandt Frederik 2010, Balto-Slavic accentuation revisited, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 56, 61–81 (≈ <http://www.kortlandt.nl/publications/art267e.pdf>).

Kuiper Franciscus B. J. 1942, *Notes on Vedic noun-inflexion*, Amsterdam: Uitgave van de N. V. Noord-Hollandische Uitgevers Maatschappij (= Idem, *Selected writings on Indian linguistics and philology*, Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 1997, 437–530).

Mažiulis Vytautas 2004, *Prūsų kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Meier-Brügger Michael 2002, *Indogermanische Sprachwissenschaft* (8., überar-

beitete und ergänzte Auflage der früheren Darstellung von Hans Krahe. Unter Mitarbeit von Matthias Fritz und Manfred Mayrhofer), Berlin, New York: Walter de Gruyter.

Nikolaev 1989 – Сергей Львович Николаев, Балто-славянская акцентуационная система и ее индоевропейские истоки, in P. В. Булатова, Владимир Антонович Дыбо (ред.), *Историческая акцентология и сравнительно-исторический метод*, Москва: Наука, 1989, 46–109.

Olander Thomas 2004, The ending-stressed word-forms of the Baltic and Slavic mobile paradigms, in Adam Hyllested, Anders Richardt Jørgensen, Jenny Helena Larsson, Thomas Olander (eds.), *Per aspera ad asteriscos. Studia Indogermanica in honorem Jens Elmegård Rasmussen sexagenarii Idibus Martiis anno MMIV* (= *Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft* 112), Innsbruck, 2004, 407–417.

Olander Thomas 2006, *Accentual mobility. The prehistory of the Balto-Slavic mobile accent paradigms*, Ph.D. dissertation, University of Copenhagen.

Olander Thomas 2007, The accentuation of Greek monosyllabic words, in Coulter George, Matthew McCullagh, Benedicte Nielsen, Antonia Ruppel, Olga Tribulato (eds.), *Greek and Latin from an Indo-European perspective*, Cambridge: Cambridge University Press.

Olander Thomas 2009, The accentuation of Old Prussian *deiws* ‘god’, in Thomas Olander, Jenny Helena Larsson (eds.), *Stressing the past. Papers on Baltic and Slavic accentology* (= *Studies in Slavic and General Linguistics* 35), Amsterdam, New York: Rodopi, 83–92.

Oslon 2010 – Михаил Владимирович Ослон (рец.) 2010, Thomas Olander, Bal-

to-Slavic accentual mobility, *Вопросы языкознания* 2010/2, 141–146 (http://www.inslav.ru/images/stories/people/oslon/Oslon.Recenzija_na_Olandera.Ottisk.pdf).

Pedersen Holger 1933, *Études lituaniennes*, København: Levin & Munksgaard.

Rinkevičius Vytautas 2009, *Prūsų kalbos kirčiavimo sistema*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas (http://vddb.laba.lt/obj/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20091228_152609-51920).

Rysiewicz Zygmunt 1956[1938–1940], L'accentazione dell'antico prussiano, in Idem, *Studia językoznawcze*, Wrocław: Zakład imienia Ossolińskich – Wydawnictwo, 112–161 (= *Studi Baltici* 4, 88–147).

Seržants Ilja 2003, Die Intonationen der suffixalen und Endsilben im Lettischen. Synchronie und Diachronie, *Baltu filologija* 12(1), 83–122.

Vaillant André 1958, *Grammaire comparée des langues slaves 2: Morphologie 1–2* (= *Les langues du Monde. Série Grammaire, Philologie, Littérature* 11), Lyon, Paris: IAC.

Vytautas RINKEVIČIUS

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius, Lithuania

[vytautas.rinkevicius@flf.vu.lt]